

hasonlítja, Cupido pedig Berdót kiált — és melyekről kiderült, hogy Balassi velük az általa ismert egykorú olasz petrarchista költők divatját³⁵³ és azt az akkoriban Páduából kiindult új retorikai elvet követi, mely szerint az irodalmi stílust a beszélt nyelvtől a szokatlan képek és metaforák kell, hogy megkülönböztessék.³⁵⁴ Ez a stílusterkvés, amely majd Rimay János Balassi-előszavában tetőzik, de amely nálunk marinizmussá legfőképpen a XVII. századi katolikus egyházi szónoklatokban fejlődött, eszerint már Balassi tanítójával, Bornemiszával kezdődik.

Itáliában az aristotelesi poétika eme elvének elfogadása,³⁵⁵ a humanizmus végső vulgarizálódását jelzi. Azonban Bornemisza, aki a humanizmustól kapta érdeklődését az emberi lélek, az élet megnyilatkozásai és a pogány íróknál már megtalálható világi erkölcs iránt, azt csak egész mellékesen és inkább csak első prózaköteteiben követi. Az Elektra bécsi korától fogva ugyanis le tudta magába szűrni a XVI. századi magyarrá váló humanizmusnak a reformációval egybehangzó legmélyebb értelmeként azt, hogy az irodalomnak a néphez kell szólnia: azt kell tanítania és felemelnie. »Latuan az nagy iszonyu, vndoc, fertelmes ördögi karhozható erkölcsöket a mi nemzetünk közt is — mondja Bornemisza — kényszeritem en is nem csak szommal, hanem irasommalis... az ő nepenec szolgálnom.«³⁵⁶

PÁNDI PÁL

MEGJEGYZÉSEK PETŐFI »FELHŐK« CIKLUSÁHOZ*

I.

Az irodalmi vitán elhangzott zárószavában Révai József rámutatott a dekadens polgári fájdalom-líra és a kapitalista társadalommal való szembenállást kifejező világfájdalom-líra mély különbözőségére. Élő irodalmunkban a vitát megelőző hónapok során elharapódzott a »belső vívódás« követelése a költővel szemben, ami egyrészt leszűkíti a líra terét a költő privatizálására, másrészt esztétikai kényszerré teszi a kételkedést, ingadozást, habozást. A vívódás programmá tételét *ma* egyáltalán nem támogatja az a tény, hogy a nemzet nagy írói, hala dó hagyományaink kimagasló költő-egyéniségei, Ady Endre és József Attila is vívódtak, sőt »lírájuk tartalmának is egyik jellegzetessége volt a vívódás«. Ez a vívódás elszigeteltségükből fakadt, az ország sorsa fölött érzett, a haladó erők gyengesége miatt támadt gond volt a forrása. Petőfi is »vívódtott — és ez érthető is egy népi, plebejus forradalmárnál egy olyan polgári forradalomban, amelyet a nemesség vezet. Ennek a lírai vívódásnak társadalmi gyökere a nép féltése, a haza, az ország sorsa felett érzett aggodalom és a haladó költők elszigeteltsége. Lenin mondotta Csernisevszkijről, hogy ő annak az orosz hazaszeretnek adott kifejezést, amelyet áthatott a bú. Petőfinél teljesen világos ez. Egy kevésbé idézett versben — amelyet angolból fordított Moore után — így ír:

Óh, ne bántsod a költőt, ha magányba fut, hol
Fekszik a gyönyör, a hírrel nem törődve;
Nagyra született ő, s lelke lángolási
Szentebbek volnának boldogabb időkbe'.
A húr, mely most lantján tágan lankad, tudna
Harci dárda ellen íjt feszíteni,
És ajkán, amely most vágyakat lehel csak,
Honfiszívek árja ömledezne ki.

De jaj hazájának!...

³⁵³ Waldapfel József id. cikk.

³⁵⁴ Koltay-Kastner Jenő, *Az irodalmi barokk*. Bp. Szl. 1944. és *Rimay János Balassi előszava* (E.Ph.K. 1948. 87-90 ll.)

³⁵⁵ Aristoteles *Ars Poetica*-ja, magyar ford.: Geréb László, *Aristoteles Poétikája*. Olcsó Kvt. 1821-24. sz. Bpest 1891. 68. l. »Nemes és válogatott lesz a kifejezés, ha a közönséges szavakat szokatlanul vegyíti. Szokatlanoknak nevezem pedig az idegenszerű szót, metaphorát, meghosszabbítást és mindent, a mi a közönségestől eltér.«

³⁵⁶ P. II. 3 ij.

*Részletek egy készülő dolgozatból.

Ez a gyökere Petőfi olyan vívódó verseinek, mint a »Felhők« és egész sor más verseinek, amelyet a forradalom különféle fordulatai idején írt, különösen amikor elvi, világnézeti okokból összeveszett polgári liberális fegyvertársaival.¹

A »Felhők« ciklus, amelynek 66 versére olyan makacson alapozták Petőfi-képeiket különböző reakciós filozófiai-esztétikai irányzatok képviselői, — csak a fenti megvilágításban tárja fel lényegét. Azok a magyarzatok, amelyek a Felhők-ben pusztá Shelley-, Byron- vagy Heine-hatást és utánezatot látnak vagy a Faust és Manfréd-párhuzamot erőltetik reá, — éppen a »Felhők« lényegét nem értik meg.

Nem célunk itt a »Felhők«-kel kapcsolatos megannyi probléma részletes tárgyalása, csupán néhány alapvető kérdést ragadunk ki, majd a »Felhők« hangulatából való kibontakozás útját vizsgáljuk meg közelebbről.

*

Petőfi jól ismerte Shelley és Byron költészetét, — az előbbivel már egy 1844-es német fordítás ismertette meg, az utóbbitól egy 1837-ben megjelent kötet volt könyvtárában, amelybe nevét is bejegyezte. Ütyleveleiben is szól Shelley-ről és Byronról, s 1846 januárjában lefordítja Shelley »A szökevények« című költeményét. Petőfi szerette ezeket a költőket, tisztelte bennük a szabadságszeretet jellemvonását, életművük forradalmi motívumait, a művészi nagyságot. Ezek a költők hatottak is Petőfire, aki hangulataival olykor rokonnak érezhette Shelley és Byron egyéniségét. *De Petőfi lényegében más volt, mint a két angol költő vagy mint Heine, akivel szintén gyakran rokonították.*

Annak a világfájdalomnak, vívódásnak, amelynek alapján oly gyakran kötötték Petőfi líráját Albion poétáihoz, más volt a gyökere és a tartalma.

Shelley és Byron elszakadtak az uralkodó osztályoktól, de nem jutottak el a proletariátusig, amely Angliában s a többi nyugati országokban egyedüli következetes képviselője lehetett a demokraciának. Byron 1788-ban született, Shelley 1791-ben. Byron 1824-ben halt meg, Shelley 1822-ben. A francia forradalmat még nem élhették át látó szemekkel, az 1830-as júliusi forradalmat már nem érték meg. Küzdélmeik a Szentszövetség diadalának éveire esnek, az európai reakció új-stabilizációjának idejére. A forradalmak apálya jellemzi ezt a kort, ami hatalmas szakadékként választja el az uralkodó osztályoktól elszakadó költőket a plebejus tömegektől. Van közöttük különbség: Byron individualista *lázongása* egyfelől, másrészt Shelley *közösségre-tekintő* forradalmisága vezették Marxot ahhoz a véleményhez, hogy: »Byron és Shelley közt az igazi különbség ebben áll: Akik ezt a két költőt szeretik, szerencsésnek tartják, hogy Byron harminchat éves korában meghalt, mert ha tovább él, reakciós burzsoá vált volna belőle; viszont fájjalják, hogy Shelley már huszonkilenc éves korában meghalt, mert keresztül-kasul forradalmár volt, s mindig a szocializmus előhadához tartozott volna.« Dea különbség mellett is közös vonása a két költőnek, hogy a burzsoáziával még nem a munkásosztály alapjáról állottak szemben, de forradalmi polgári demokrácia sem állott már mögöttük.

Nálunk más volt a helyzet 1848-ban s a megelőző években. A magyar fejlődés sajátossága abban állott, hogy a polgári átalakulás vezető-rétege a középnemesség volt, — erős, tudatos polgárság hiányában. Számottevő ipari munkásságról nálunk ekkor még nem lehet beszélni. Nincs tehát olyan erős, történelmet-formáló polgárság, amely szövetségesül tudja maga mellé állítani a parasztságot a nemesség, a feudalizmus ellen. Viszont van egy haladó középnemesei réteg, amely egyrészt igyekszik mozgósítani a parasztságot a nemzeti függetlenség ügyéért, másrészt azonban nemesei érdekei megkötik kezét a maradéktalan jobbágyszabadításban. A liberalizmusnak ezt az alapvető ellentmondását csak plebejus forradalmi oldalról lehetett következetesen bírálni, s Petőfi vállalkozott erre.

»Liberalizmus és demokrácia elválása 1848-ban csak Magyarországon ment végbe a forradalmi népi demokratizmus formájában« — írja Révai József Petőfi-tanulmányában. Petőfit tehát egy *demokratikus forradalmi hullám emelte magasba*, szembenállása a fennálló renddel nem az *elszakadottság* tényének és érzésének talaján érlelődött, hanem eleven népi bázison. Ez a nagy történelmi különbség Shelley, Byron és Petőfi között, ez az, ami gyökerében és tartalmában megkülönbözteti világfájdalmukat. Révai József idézett Petőfi-tanulmányában mutat rá arra is, hogy Oroszországban a liberalizmus és demokrácia elválása szintén nem a burzsoázia és proletariátus osztályellentétének alapján ment végbe, hanem forradalmi demokratizmus formájában. »A társadalmi háttér rokonságából kinövő e lelki rokonság Petőfi és

¹ Révai József: *Irodalmunk egyes kérdéseiről*. 1952.

Nyekrászov között erősebb és mélyebb, mint a társadalmi háttér eltéréseit figyelmen kívül hagyó, filológiai „hatás”-kutatás sejtethné.»

*

A »Felhők« pesszimiztikus hangulának okaiként a kritikai támadásokat, szerelmi csalódását (Mednyánszky Berta), barátai rosszindulatú magatartását (Szeberényi Lajos, Vahot Imre) és szülei helyzetét szokás emlegetni. Mindez igaz is, a »Felhők« ciklus és más egykori költeményei szenvedélyesen felpanaszolják a költő csalódásait. De a személyes bántódások nem fajultak személyeskedő acsarkodássá, a sértett gőg individuális csapkodásává, hanem gyűlölt ellenfeleinek izzó támadásává *általánosultak*. Az ellentéteknek, ha mégoly személyes formában is jelentkeztek azok, Petőfi megérezte, meglátta elvi lényegét, s vitáiban egyre tudatosabban fejtette ki azt.

De Petőfi legmélyebb élménye, amelyben a »Felhők« gyökereznek: a plebejus költő vívódása, elszigeteltség-érzése a nemesi vezetésű polgári forradalom előkészületei között, a reformkori viszonyok között.

A lényegében eredménytelen 1843-44-es országgyűlés során és után a centralisták megerősödése (a *Pesti Hírlap* Kossuth kezéből a centralisták kezébe kerül) gyengíti az ellenzék táborát, melyben Deák magatartása is nehezíti a szilárd egység kikovácsolódását. A kormány és a konzervatívok szövetsége erősödik, az adminisztrátori rendszer bevezetése pedig újabb lépés a nemzeti haladó törekvések elfőjtására. Kossuth nagyhatású agitációja a Védegyleti mozgalom mellett eredményes. Bécs a feszült helyzetre való tekintettel nem meri betiltani a mozgalmat, de minden eszközt felhasznál arra, hogy megtörje ennek a politikai és ipari törekvéseit. Erősödik a politikai polarizáció: a nemesség hazafias része csatlakozik a liberalizmus táborához, az ingadozók egyrésze eltávolodik tőle. Nehezíti a helyzetet a kormány politikájának demagógiája, az »alkotmány, nemzetiség és reform« jelszavaknak megtevésztő hangoztatása. Ilyen feszült politikai körülmények között válik kétségessé Petőfi számára a nemesi liberalizmus ereje. A »*Felhők*«-ben tükröződő elkomorulás, gyötrődés a közép-nemesi politikából való *kiábrándulásnak*, s az ezzel együtt-jelentkező átmeneti *egyedüllét-érzésnek* a kifejezője.

Ez a felnyilalló elszigeteltség-érzés az alapja egyik-másik »*Felhők*«-vers mindent felémésztő világfájdalmának, keserűségének, de amelyekben éppen a végletekig hevített szenvedély tesz kimondatlan vallomást az élet iránti vonzódásról. Petőfi nem cinikus ezekben a verseiben, az olykor feltörő gúny kavargó szenvedélyt takar. Ha az irodalomban a »*Felhők*« rokon-hangjai után kutatunk, valahol Kölcseynél, a Vanitatum Vanitas-nál s más nagy pesszimiztikus versnél állapotodhatnánk meg. A két jelenség nem ugyanaz, de szembetűnőek a rokonvonások. A Vanitatum Vanitas-ban a *fájdalom torzul gúnyvá*, — nem ismeretlen ez a »*Felhők*«-ben sem. Kölcsey társtalannak érzi magát harcos liberalizmusával, ezért csap föl a keserűség a hazája sorsán aggódo költőből. Petőfiben már akkor feltámadt a csalódottság érzése a fegyvertárs iránt, amikor saját táborának még csak az igazsága volt meg, s nem a szervezete. Egyre határozottabb körvonalakban alakul ki benne a nemesi liberalizmus kritikája s még nem érzi maga mellett azt az erőt, amellyel a *plebejus* progresszió nemzeti és társadalmi célkitűzéseit diadalra vigye. Petőfi közelebb áll céljához mint Kölcsey, költeményei már 1845-től kezdve éreztetik a döntés feszült várakozását (1845: Hábóruól álmodám, Ha az isten, Imádságom, A hazáról, stb.; 1846: A nép, Véres napokról álmodom, Egy gondolat . . . stb.) S ez magyarázza a »*Felhők*« izgatott-komor végtelenségét, a gyűlölet szenvedélyességének szélsőségeit. Ez magyarázza azt is, hogy a költő olyan maradtéktalan személyességgel éli meg ezt a fájdalmát, — anélkül, hogy személyeskedne. Barátságot, szerelmet, minden-minden csalódását egy nagyobb ügy mérlegére teszi: a »*Felhők*«-ben, — ezért hatnak versei olyan súlyosan-komorán, ezért nőnek túl személyes vonatkozásaikon.

Az 1845-ös év végének, az 1846-os év elejének embertpróbaló, nagy vívódásában Petőfit végső soron a haza, a nép »lenni vagy nem lenni« kérdése gyötri, az, hogy mit tehet ő a létért, a szabad országért és a szabad népért? »A hazáról« című versében, 1845 végén már megjelenik a nagy kérdés:

Már rég nem sírtam, s íme most
Pillámon egy könny rengedez.
Magyar nép, vajjon hajnalodnak
Vagy alkonyodnak harmatcseppje ez?

Ezt követő verseiben (Álmos vagyok és nem alhatom, Álmaim, Téli éj, Az őrült) és a »*Felhők*«-ben irtóztató víziók, halmozott borzadályok, ében is izzasztó álomszörnyek jelennek

meg : a nemzet-alkony bekövetkeztétől való iszony költői kivetítődései ezek. A borzalmak foka az abszurditás kifejezője. Nem véletlen az sem, hogy ezek a szörnyűségek többnyire *álomképek* formáját öltik magukra. Az álmodó kiszolgáltatottság-érzése az álombéli rémeknek, — hasonló ez az érzés ahhoz, amely a látó, de magát elszigeteltnek érző plebejus költőre nehezedik. Ezek a víziók és kegyetlenül határozott emberi gonoszság-képek azonban csak azért jelennek meg a maguk szörnyűségében, hogy Petőfi a végletek érzékeltetésével gyűrközzék neki a győzelmet hozó birokknak. Ebben a komor világban az egészség jele, hogy nem annyira a pusztulás, a vég félelme fojtogatja a költőt, hanem a tehetetlenség, a bénító, cselekvéstelen magány, a helybenjárás irtóztató lélekörlése :

Mögöttem a múlt szép kék erdősége,
 Előttem a jövő szép zöld vetése ;
 Az' mindig messze, és mégsem hagy el,
 Ezt el nem érem, bár mindig közel.
 Ekép vándorlok az országúton,
 Mely pusztá, vadon,
 Vándorlok csüggedetten
 Az örökké tartó jelenben.
 (Mögöttem a múlt...)

A múlt : távolodó *kék erdőség*, a jövő : *szép zöld vetés*, remény, sokatigérő, biztató lehetőség. De a tantaluszi kínoknál nagyobb fájdalom emésztí a költőt, mert — írja : »Előttem a jövő szép zöld vetése . . . Ezt el nem érem, *bár mindig közel*«. A költőben felizzó forradalomvárás és a kedvezőtlen körülmények közötti szakadék támasztja benne ezt az érzést, amely költőileg más és más formában megfogalmazva oly gyakran tör fel ezután Petőfi lírájában. Rokon ezzel az idő, az élet gyors tűnésén borongó hangulat, amelynek igazi tartalma a tettek nélkül tovarohanó élet vádja, a költő elégedetlensége, vívódása egy nagy feladatokkal terhes korszak küszöbén. »A madárnál — Mi száll tova még sebesebben? . . . az élet! De, mint a madár, ez nem tér többé vissza!« — írja Petőfi. A »rajtam átok fekszik, átok« nyomasztó hangulata a tehetetlenség mardosó érzéséből fakad, s a »nagyon fáj az élet« fájdalom az élettámad a költőben, mert a *valót* »zord vadász«-nak érzi, ki lelővöldözi reményeinket, e szép madarakat.

Ez a fájdalom több, mint egyéni, ez a rendítő keserűség a népért felelősséget érző költő győtrődése. Győtrődés, amelyben vannak sötét szakadékok, de vannak jövőrejtő szilárd partok is. Petőfi küzdött — birkózott a lenyomó pesszimizmussal, a viszonyok szorításával — a jobbért, a holnapért. Nem divatot űzött, nem szerepet játszott, — nem legyezte magát a borzalmakkal, a vég szörnyűségeivel, — számára ez a rosszat jelentette, amit irtózva idézett meg elszigeteltség-érzésének sötét hangulatában. De a halál-víziókban, pusztulás-képekben feszülő elkeseredettség nem nyugozta le Petőfit a »minden mindegy« hangulatával, s a »Felhők«-ből olykor kivillámoló borzalmas kacajok sem a cinikus nemtörődömség hangjai, hanem a lelket háborgató fájdalomé. Petőfi nem »dobta oda« magát a pesszimizmusnak, nem engedte elsodorni magát általa. A »Felhők« korszakában is sokatmondó vallomást tett a »se hideg, se meleg« jellemek ellen, az egykedvűség, a szürkeség ellen, az életet nem lángolóan átérző, nem egész szívvel megélő félemberek ellen. Ő a »Felhők«-ben is, keserves vívódása idején is az életet teljesen élő, a nemtörődömséget megvető, jóra és rosszra, igazra és igaztalanra érzékenyen fogékony embernek vallja magát, — aki nem karbatett kezű, passzív szemlélője az eseményeknek :

»Viseld egyformán jó- s balsorsodat!«
 Így szól, kit a bolond világ bölcsnek nevez.
 Az én jelszóm nem ez ;
 Én örömmet és fájdalmimat
 Érezni akarom . . . kettősen érzem.
 Lelkem nem a folyó leszen,
 Amely egykedvűleg
 Ragadja magával a rózsalevelet,
 Melyet tavasszal szép lány vet bele,
 S a száraz füveket,
 Miket
 Árjára sodort az ősz szele.

Ez a vers több, mint életipenlés. Ez a vers a vállalkozó életakarás kifejezése, — párölycsapás az »egykedvűleg« szemlélőre, a tétlenre. Jellemkép a nagy harcok előestéjén.

Csak a hazája és népe jövőjét féltő költő juthat el a lírai kifejezésnek arra az izzó hőfokára, amelyen Petőfi szólal meg gyötrő vívódásáról, az életet szenvedélyesen élő ember gondjairól :

Fejemben éj van, éjek éjjele,
S ez éj kísértetekkel van tele;
Agyamban egymást szülik a gondolatok,
S egymást tépik szét, mint vadállatok!
Lázzal verő szivemnek vére forr.
Mint boszorkány üstjében a bűvös víz.
Gyúlt képzeletem, mint meteor
Fut át a világon és magával visz.
Laktársam a kétségbeesés,
Szomszédom a megőrtülés!

Ez nem »szerep«, ez nem költői »próbálkozás«, — ez maga a viszonyok szorításából népe élén kitörni készülő költő. Akit nagy igazával magára hagynak. Aki azért perzselően tudja gyűlölni az eltántorodókat. S mennyire nem elvont, borús eszmefuttatás, hanem korának vélt nagyságaira idézett sajtó igazság a »Voltak fejedelmek« című vers. A hazugságból emelt dicsőség-oszlopok sorra rendre leomlanak, mert »Az idő igaz, s eldönti, ami nem az.« A korát politikailag is megélt Petőfi mondja ezt, — a múlttól szólva a maga jelenének, a plebejus költő véstjósoló üzenete kora »fejedelmeinek« :

Voltak fejedelmek,
Akiknek emlékoszlopot emeltek,
Magast és fényeset,
Mely hirdeti nagyságukat.

.....
És hol van az oszlop? ... elesett!

.....
Ott áll a sír most emléktelenül.

.....
De nem! hisz örök átka nemzetének
Sötét oszlopként rajta nehezül.

Ez már a harcos költő, a hazug nagyságok ostorozója, a »szárnyas, óriási lélek«. Még közelebb visznek a »Felhők« komor szemléletének gyökeréhez azok a versek, amelyekben a költő a népért harcoló nagyok meg-nem-értésével vádolja a »törpe világ«-ot, vagy a népért küzdők bukásának szörnyű vízióját festi és saját reménytelenség-hangulatával vívódik. Szinte magyarázó jel a »Felhők«-höz a »Kik a föld alacsony porából...« kezdetű vers :

Kik a föld alacsony porából,
Mit minden féreg gázol,
A naphoz emelkedtek,
Ti szárnyas, óriási lelkek!
Hogy van, hogy titeket a törpe világ
Mindig kicsinyeknek kiált? ...
Természetes! hiszen a tölgy a bérceken
Kisebbnek látszik, mint a fűzfa ideleonn.

Ugyanez a gondolat jelenik meg — más formában — a »Kereszt« című versben :

Kereszt jutalma a fáradságoknak,
Mindenfelé keresztet osztogatnak.
Aranykeresztet tűznek a fejedelmek
Jobbágyaik mellére; a földművesnek
Oszt a természet búzakeresztetek ...
Fakeresztet illet, megváltók, titeket!²

² Ez a kép — a nagy lelkek iránti gyilkos közöny miatt érzett keserűség költői kifejezése — nem itt jelenik meg utoljára Petőfi lírájában. Amikor az 1848-as nyári események (az opportunizmus előretörése, a szabadszállási választás kudarca) a forradalmi harc

»Az álom« című vers érzékelteti Petőfi keserűségének, a hazája sorsán aggódó költő fájdalmanak legmélyebb okát:

Az álom
A természetnek legszebb adománya,
Megnyílik ekkor vágyaink tartománya,
Mit nem lelünk meg ébren a világon.
.

Álmában az ifjú elmegy kedveséhez,
Kéért epeszti tiltott szerelem,
S ott olvad égő kebelén. —
Álmamban én
Rabnemzetek bilincsét tördelem!

Van bánat, amely magárárantja a koporsófedeleet, van pesszimizmus, amely sírba-zárná az életet. Petőfi komor hangulata egészen más. Petőfi, a plebejus forradalmár, a végletes áldozatnak is csak a kinyíló szabadságban látja az értelmét:

Kivágom én keblemből szívemet,
Ott úgysem okoz mást, csak gyötrelmeket,
Kivágom és a földbe ültetem . . .
Talán kikél babérfa képiben,
S koszorúja lesz a bajnokoknak,
Kik a szabadságért harcolnak!

A változtatni akarás, s a félelem, hogy nincs változtatni elég erő, gyöttrő kétely, hogy »Igazság! alszol? vagy meg is halál?«, magasbavágyó remények és a zord való szembekerülése, a csatára iramló fergeteg nagyszerű víziója mellett a kínzó reménytelenség — mindez egyszerre van jelen a »Felhők«-ciklusban. A vívódás költői kifejezése sokoldalú és változatos. A vívódás két érzést, két hangulatot, két lehetőséget feltételez, s olyan helyzetet, amely döntést kíván. Van úgy, hogy a »Felhők« egyes darabjaiban csak a komorság, csak a pesszimizmus, csak a kiábrándultság kap helyet, (Mivé lesz a föld? . . . Az én szívem . . . Hány csepp van az óceánban . . . Annyit sem ér az élet, stb.), másokban maga a vívódás teljessége. A leg-gazdagabb kifejezője ennek a »Miért vagyok én még a világon . . .« című költemény, amely közvetlenül a »Felhők«-ciklus után keletkezett. Az-e az élet törvénye, hogy a jónak örökös a bukása s a rossznak örökös a diadalma? Vajjon mindig bukni kell a jónak s győzni a rossznak? A reakció erősödésének, a tetteket váró kor küszöbén érzett elszigeteltségének hangulatában Petőfi megrázó, komor hallucinációval fejezi ki fájdalját:

kilátástalanságától való rettenet felhőt hajtják át a költő lelkén, — Szilveszter pusztulásán így kiált fel Petőfi

Boldogtalan nép, mért gyűjtöd fejedre
Az isten átkát? nem elég,
Amely már rajta fekszik?
Nem volt elég a Krisztust megfeszítend
Minden megváltót megfeszítesz hát?

Sok a rokonvonás a *Felhők* és az *Apostol* között: a keserűség, tépelődés romantikus színezetű költői képeitől egészen a zsarnokgyűlölet izzó hőfokáig. A *Felhők*-ben és az *Apostol*-ban komorló fájdalom egy forrásból fakad: a plebejus költő helyzetéből a nemesi vezetésű polgári átalakulás körülményei között. De lényegbevágó különbség is van köztük: s ennek az a gyökere, hogy más a plebejus forradalmár helyzete 1845/46-ben és más 1848-ban. A *Felhők* világfájdalmas hangulatában a plebejus forradalmiságával magát még egyedül, elszigeteltnek érző költő lelkiállapota tükröződik. Az *Apostol*-ban is megcsap a fájdalom hangja, ama a 48-as nyári — a költőt elszigetelő — események váltottak ki belőle. De ez a keserűség drámai vádbeszédé nő a megváltók hóhérai ellen; a harcban sebet kapott költő fájdalman áttör a *harcban álló költő* forradalmi ereje.

Hallottam már az éhezők nyögését
 S dorbézolási kurjantásokat,
 Halottam már a csalogányt dalolni
 És csörömpölni a rabláncokat.
 Tudom, hogy így volt ezredév előtt s hogy
 Ezred múltán is ekkép lenni fog...
 Mindent tudok, mindent hallottam, láttam,
 Hát mért élek még? mért meg nem halok?

De a gyógyulás napsugara itt már utat vág a komor gondolatok között :

Vagy tán valólag a világ nem ilyen?
 Ily szomorúnak én látom csupán?
 Én látom így csak, keresztülnézvén a
 Kétségbeesésnek sötét fátyolán?

A költő válaszában itt még összefut az elmúlt idők minden keserősége, de az »Elhagytam én a várost«, »Erdőben«, »Mint felhők a nyári égen« című költemények már a gyógyulás útját jelzik, s ennek a folyamatnak hangulatát tükrözi közvetetten a »Zöldleveles fehér...«, »Rég elhúzták az esteli harangot...« című versek. Ebbe az irányba mutatnak ekkori Bérangerfordításai is (Gyermekkori emlékek, A jó aggastyán).

Petőfi fejlődésének erre a szakaszára nem csak a pesszimizisztikus hang, világfájdalom a jellemző. — magában a »Felhők«-ciklusban sem. De nem láthatjuk világosan magát a Felhők-ciklus helyét sem Petőfi fejlődésében, ha nem vetünk itt csak egy rövid pillantást is a »Felhők« között nem szereplő, de a »Felhők«-kel egyidőben írott versekre. Ezekre a költeményekre az jellemző, hogy lényegében erőteljes, bizakodó hangon, pozitív oldalukról fejezik ki azokat a kérdéseket, amelyeket a »Felhők«-ben többnyire negatív oldalról, a kételkedés hangulatában fogalmaz meg a költő.

Az öreg, Petőfit hűségesen elismerő Szemere Pálhoz írott költői levele (1845 november 25. és december 31. között a harcot vállaló költő tekintetének jóleső, erőtgyűjtő megpihenése a rokonszenvvel biztató barát alakján. S a másik rokonlélek, a harcostárs *Vajda Péter halálára* írott költeményében (1846 február 10. után) a kitűnő barát tulajdonságainak megfogalmazása az önvallomás és programmi erőteljes hangjába fordul :

*És míg ti benne dalnokot sirattok :
 Az én könnyűim hadd omoljanak
 A függetlenség bajnok férjéért,
 Ki e hajlongó, görnyedő időkben
 Meg nem tanúla térdet hajtani,
 Ki sokkal inkább hajtá le fejét a
 Szabad szegénység kőszikláira,
 Semmint a függés bársony pamlagára. — —
 Sirassa benned, elhunyt férjű,
 A természet leghívebb gyermekét,
 Strassa benned dalnokát a hon...
 Legkeserűbb az én könnyűm, ki benned
 A függetlenség hőstét siratom !*

A keserűségből mozgósító tettvágy, a lesújtó fájdalomból (Isten csodája, hogy még áll hazánk) bizakodó változtatni-akarás szikrázik fel »Isten csodája« című versében (1846 január) :

*Mi lesz belőlünk?... ezt én kérdezem,
 De mily kevesen gondolnak vele.
 Oh nemzetem, magyar nép! éltedet
 Mindig csak a jó sorsra bizod-e
 Ne csak istenben bizzunk, mint bizánk :
 Emberségünkben álljon fõnn hazánk !*

»A hóhér kötele« című regényével egyidőben, 1846 februárjában keletkezett »Tündéralom« című költeménye. Illyés Gyula találoán állapítja meg, hogy a költemény a Felhők lelkivilágának alapjáról indul, »Sötétség, a fárasztó, csüggesztő hánykódás az események és szenvedélyek folyóárján...« Ebben a hangulatban merül fel a költő emlékezetében az első szerelem maradéktalan boldogságot jelentő emléke:

*Egy hattyu száll fölöttem magasan.
Az zengi ezt az édes éneket —
Oh lassan szállj és hosszán énekelj,
Haldokló hattyúm, szép emlékezet!...*

Az első szerelem képe az erős lírai szálakkal átszőtt, epikusan induló emlékezésben talán nem is egyik vagy másik lányka emlékét, képét idézi, hanem a költő hánykódó vívódásai között a kisimult boldogságot, az embert-emelő harmónikus érzelmet. Annak a lelkiállapotnak a varázsát jeleníti meg a költő, amelyben

*Kékebb az ég, sugárosabb a nap,
S e ják alatt itt hűvösebb az árnyék,
S pirosb a rózsza, illatosb a lég...
Ah mintha csak egy más világban járnék.*

A »történet« folytatódik. Az ősz, »ez a vad zsarnoka a természetnek« szétválasztotta a szerelmeseket. A válást a kín marcangoló gyötrelme követte, a gyötrődést a sebek gyógyulása. De a boldogság halványuló emléke nem hagyja nyugodni:

*De a sebeknél jobban fáj nekem most,
Jobban fáj az, hogy már-már feledem
Ábrándjaidnak édes üdvösségét,
Oh tündéralom, első szerelem.*

Az első szerelem boldogság-eszményé nő a költeményben, az életbe beilleszkedés nagy szenvedélyének, az élet szépségének eszményévé. A *Tündéralom boldog szerelme* az élet olyan magasrendű tartalmává táguul, amely a *Felhők* világfájdalmas hangulatainak ellentétéként jelentkezik Petőfi költészetében. A *Tündéralom* nem pusztá emlék, több ennél: nagy emberi lángolás az igazi élet után. Ez ennek a megsejtő költeménynek mély humánus tartalma Petőfi fejlődésében.

A gyűlöletnek és az léletszeretnek, a gyötrődésnek és a jövőbe-ívelő szabadságvágynak, a megvetésnek és a boldog élet eszményéért való rajongásnak egyidőben, egyszerre való jelenléte Petőfi 1845 őszi, 1846 eleji lírájában nem feloldhatatlan ellentmondás, hanem a gyűlölet és szeretet kibontakozó forradalmi egysége.

Világgyűlölet című versében, 1846 április végén már maga a költő fogalmazza meg a két szenvedély egységét azokkal szemben, akik egyéni sérelmek miatt, divatszzerűen »vágának Byronképeket«, akiknek olcsó gyűlölete nem az élet szeretetéből fakad:

*Szerettetek-e, fickók, valaha,
Hogy most gyűlöltek? s imádkoztatok
Az emberiség boldogságaért,
Hogy most lehessen átkozódnok?*

*Én is gyűlöltem... volt okom rád;
De mióta e bitangokat
Láttam, mint vágnak Byronképeket,
Azóta gyűlölségem megszakadt.*

A költemény nem hagy kétséget aziránt, hogy eszméi, lírai megformálása harcban fogantak. Lényegét tekintve a költemény két látszólag ellentétes szenvedély mély egységének nagy gondolatát fogalmazza meg — de nem elvontan, általánosságban, — hanem egy konkrét irodalmi-politikai harc első frontvonalán. A költeményt indító aktualitás (»Minden bokorban egy világfaló«) — a költő dinamikus szembehelyezkedése a világgyűlölet-divattal — eleve meggyorsítja, lüktetővé frissíti a vers lírai vérkeringését, s a költemény fő eszméi motívumát az léletszerűség forrásával hatja át. (Már itt jegyezzük meg: Petőfi költői fejlődésének egyik legfontosabb mozzanata az eleven élet aktualitásában foganó líraiság erőteljes kibon-

takozása, a konkrét feladatok eszmei és művészi megoldása a legszélesebb gondolati és érzelmi összefüggések szintjén.)

Ami a *Világgyűlölet* aktualitását illeti, arra rávilágít a korabeli magyar Byron-kultusz néhány adata. A negyvenes évek első felében elterjedő *byronkodásnak* elsősorban az almanach-líra művelői hódolnak, s ott találjuk köztük a Petőfivel szembeszálló költőket is: Kunost, Császár Ferencet, ide tartozik Hiador (Jámbor Pál), s a Byron-kultusz egyik főszerzője Petrichevich Horváth Lázár; a Honderű szerkesztője, Petőfi ádáz ellensége. A »byronkodás« ellen többen felemelték szavukat e korban. Erdélyi János a »Bagoly-, kukic- s varjusereg« című szatirájában gúnyolja az »istenadta bús költősereget«, amely »a britt költő nyomdokain« jár, de »ők a brittet nem követheték, S lőn gajdolásuk fülnek bántalom, Maguk mint árnyék feketék...« Szontágh Gusztáv is támadja a byronkodó, »kedélybeteggé tevő búskomorság«-ot.³

A »byronkodás« nem Byron követését jelenti, hanem Byron kisajátítását és elferdítését az akkori arisztokrata-üvegházi költészet szellemében. A társadalmi viszonyok ellen lázongó angol költő hangulatából lemásolták a világfájdalmat, anélkül, hogy magukévá tették volna annak kritikai tartalmát. Így lett nálunk a byronkodás üres, modoros költői divattá a 40-es években. Jellemző erre egy a Honderűben közölt cikk Hiadorról,⁴ a reakciós arisztokrata körök felkapott költőjéről, akit a szerző — verseit elemezve — Byronnal egy mértékkel mér s ugyanakkor élesen támadja Petőfi körét, magasztalva a valóságtól, a kor feladataitól elforduló költészetet.

A »byronkodás« kérdése lényegében a haladó irodalom (Petőfi) és a konzervatív, arisztokratikus irodalom (P. Horváth Lázár, Császár, stb.) harcában éleződött ki, s ebben a harcban jelent állásfoglalást a *Világgyűlölet* című Petőfi-költemény is.

A nemesi liberalizmusból való kiábrándulás egy ideig uralkodóvá erősíti a gyűlölet keserűségben fogant általánosítását, de nem ez az egyedüli hangja Petőfinek, és lírájában — mint fentebb láttuk — a gyűlöletet kiváltó ok magában hordozza a mindent-odaadó tudatos, forradalmi népszerűtet csiráját is. Arról van szó, hogy Petőfit a középnemesi politikától való eltávolodás nem tántorította el általában a politikától, közügyektől, hanem éppen ellenkezőleg: az egyre szilárdabb, mert tudatosabb plebejus demokratizmus alapján haladt tovább. Itt következik be — 1846-ban — liberalizmus és demokratizmus végleges szétválása a költőben, itt törnek előre lírájában a plebejus radikalizmus eszméi (amelynek csirái hol közvetetebb, hol közvetlenebb formában már korábban, 46 előtt is jelentkeztek), itt kezd gazdagodni költészete azokkal az új művészi vonásokkal, melyek méltó kifejezői tudatos demokratikus eszmevilágának.

*

Petőfi Sándor 1845 őszétől kezdve 1846 áprilisáig hol Pesten tartózkodik, hol Szalkszentmártonban időzik a szülői háznál. Márciusban újabb csalódás éri a költőt. Tigris és Hiéna című drámája helyett a Nemzeti Színház február 28-án Szigligeti egyik darabját adta elő, s Petőfi darabját április 4-ére »bérletfolyamban« tűzte előadásra. A méltatlan bánásmód sértette a költőt, darabját visszavette a színháztól, s április elején tüzes hangú nyilatkozatot közölt a Pesti Dívatlapban (Legyen az ember drámairó). Petőfit érzékenyen érintette ez a kudarc, de már nem törte meg, nem vetette vissza a Felhők hangulat-hullámaiba. Április 10-én ismét Szalkszentmártonban találjuk. Itt írt első verseinek, főleg az *Elhagytam én a várost* címűnek keserűsége talán még a Tigris és Hiéna kudarcának közvetlen indulati hatásából fakad, de a vers végén felcsapó gyógyulás-vágy már szélesebb, egyetemesebb érzésből nő ki. Petőfi ekkor már túljutott a »Felhők« komor hangulatán.

Most már egymásután következnek a cselekvő élet sodrába visszatért költő nagy-szerű vallomásai, a *Világgyűlölet*, *Sors, nyiss nekem tért, Dalaim, Száműztem magamat*, s a *Levél Várady Antalhoz*, amelyet már 1846 május 22-én írt Dömsödön, (ahova szülei költöztek), s amely gazdag eszmenetével — a költői levél-forma nagy teret ad a lírai kifejtésnek — szinte záróverse ennek a szakasznak, s nyitánya az újnak. Befejező soraiban felmagaslik a forradalom víziója, amely már a tudatos plebejus demokratizmusban fogant:

³ Morvay Gyula: Byron Magyarországon. 1913. (Függelék Koeppel Emil: Byron c. könyvének magyar fordításához.)

⁴ Honderű, 1847/22.-23. sz. A lap ezt a cikket a Budapesti Híradóból vette át, ahol *+* jegy alatt jelent meg.

Nem gyülölöm, mint eddig a világot :
 Már csak haragszom rája, csak haragszom...
 Hogy olyan gyáva, hogy föl nem kiált
 Elzárt, elorzott boldogságaért, hogy
 Meg nem torolja kincse elrablói
 Évezredeknek szenvedéseit. —
 De hinni kezdem, hogy dicső napoknak
 Érjük maholnap fényes hajnalát,
 Midőn a népek mind fölemelik
 A föld porába gázolt fejüket,
 S végig mennydörgik a föld kerekén :
 »Legyünk rabokból ismét emberek !«
 Ez nagyszerű, de véres kor leszén,
 És úgy is illik, hogy véres legyen !...

Innen már csak egy lépés az út az 1846 nyarán írt *A nép* című költeményéig, amelyben Petőfi megfogalmazta egész forradalmi költészetének eszmei alapját. Azt a plebejus radikális felismerést, hogy a nemzeti függetlenség ügye elválaszthatatlan a társadalmi haladás ügyétől, hogy a szabad nemzet akarása levegőbe-markolás a nép felszabadítása nélkül (»S ha jó az ellen, vért miért ont? — Kardot miért foga? — Hogy védje a hazát?... valóban! — Haza csak ott van, hol jog is van, — S a népek nincs joga.«) [A nép nevében című versében (1847 március) is ez a gondolat jelenik meg, eszmeileg-költőileg még erőteljesebben, gazdagabban megfogalmazva. A Dózsa emlékét idéző vers a »hon nevében egyszersmind« követeli a népjogokat, a haza nevében, mely »Eldől, ha nem nyer új védoszlopot«. Ez az »új védoszlop« a jobbágyi béklyókból kitörni készülő parasztság.] Így érik Petőfi költészetében, a tudatos forradalmiság szoros egységében a plebejus radikalizmus és plebejus patriotizmus.

Felvetődik a kérdés : mi a közvetlen oka Petőfi gyorsléptű *forradalmi tudatosodásának* a »*Felhők*« borús hangulatai után? Mik a mozgatóerői annak a nagyívű fellendülésnek, amely 1846 márciusától indul meg? A nemesi politikából való kiábrándulás s az ezzel együtt jelentkező elszigeteltség-érzés csak átmenetileg boríthatta világtájdalmas hangulatba Petőfi költészetét, — izzó nép- és hazaszeretete, egészséges életigénye már a »*Felhők*«-ben sem tűrte a sötét érzelmek egyeduralmát, s rövidesen teljesen legyűrte azokat. Maga a költő 1847 október 14. úti levelében Bozt (Dickens) és Dumast dicsérve, felszabadult hangon idézi egykori »*nem- és világgýűlölő*« korszakát, s a gyógyulásért Dumasnak is köszönetet mond : »*hogy e nyavalyából kigyógyultam : nem egészen de nagy részben Dumasnak köszönöm, ő segített levenni orromból az epéből készült sárgázöld pápaszemet, az ő munkáinak olvasása után kezdtem eszmélni, hogy talán még is szép a világ.*«

Közelebről nézve e korszak politikai és irodalmi életét, kirajzolódnak előttünk Petőfi útjának mélyebb mozgatóerői is.

a) A nemesi liberalizmus és plebejus radikalizmus szétválását meggyorsította az 1846 februári *galíciai parasztfelkelés*, amelynek híre viharos gyorsasággal terjedt. A galíciai parasztfelkelést Bécs politikai machinációja robbantotta ki, hogy ezzel leszerelje, hátbatámadja a nemesi vezetési lengyel függetlenségi mozgalmat. A lengyel események kísérteties fényt vetettek a magyar nemesség előtt a politikai fejlemények lehetőségeire. A galíciai parasztfelkelés példája kovásza lett a hazai politikai élet alakulásának is. A konzervatív-arisztokrata tábor szorosabbra fűzte kapcsolatait Béccsel, az ellenzék is kezdte szervezni-tömöríteni sorait, s egyre erőteljesebben lépett fel a jobbágyi érdekek védelmében, — hivatkozva a galíciai eseményekre. A nemesi liberalizmus első megdöbbenését és megtorpanását fejezi ki Vörösmarty *Emberek* című költeménye, amely borúlátó hangulatban fogant, de keserűségét nem a parasztság ellen fordítja, hanem uraik ellen, akik miatt »szerte dúl az inség — S rüt szolgaság nyomaszt.«

Petőfi — költészte a bizonyosság erre — plebejus forradalmi következtetést von le ezekből az eseményekből, eljut a nemzeti függetlenség és jobbágyfelszabadítás egységes feladatainak felismeréséhez. A liberalizmus felülről, a nemesi érdekvédelem övatosságával nyúlt ehhez a kérdéshez. Petőfi alulról, a népi tömegek oldaláról, a népi és nemzeti érdekek egységének hangoztatásával képviselte a plebejus álláspontot. Költészetének nagy szerepe ebben a politikai helyzetben az volt, hogy a nép nevében szóló, tömegeket felvilágosító és mozgósító verseivel a szó legszélesebb értelmében közügyet csinált a politikából, segítette a radikális-demokratikus közvélemény kialakulását, s szinte ennek a közvéleménynek állandóan radikálizáló ellenőrzése alá helyezte a politikai életet.

b) A politikai helyzet élesedése sürgetően követeli az ellenzéki erők *szervezeti* megerősödését, program kidolgozását, pártalakítást. (A konzervatívok 1845 novemberében alapít-

ják a Gyűlede nevű klubbot, rá egy évre pártot is alakítanak.) Petőfi kiábrándulása a nemesi liberalizmusból nem utolsó sorban azzal az eredménnyel járt, hogy plebejus szemléletének politikai tartalma egyre konkrétábbá lett (Levél Várad Antalhoz, A nép, Nagykárolyban, Erdélyben, Véres napokról álmodom, Hazaértem stb.), s emellett hogy — helyesen — *nem szakította meg kapcsolatait a nemesi progresszióval, hanem egész működésével annak bal-szárnyát erősítette, — maga is igyekezett szervezett formát adni a következő demokratizmus, táborának.*

Ez a törekvés a lényege a *Tizek Társaságának*. Vahot Imre méltatlan eljárása Petőfi vel szemben s Petőfi »fellázadása« a szerkesztői önkény ellen nem pusztán »személyi« kérdés, hanem elvi jelentőségű. A tíz demokratikus író szembekerülése a sajtóval szintén tükrözi a liberalizmus és demokratizmus szétválását. Hogy milyen szorosan összefügg a Tizek szervezése (ismét barátokra-találás) a »Felhők« komor hangulatainak szétesésével, arról sokat mondanak az adatok. A »Felhők«-ciklus 1846 március 10-ig befejezettnek tekinthető, lírai és epikai utórezgése is (Szilaj Pista, Salgó) hamarosan elűnnek. A március 10. utáni líra már szinte töretlen íve a gyógyulás folyamatának. Március 14-én az Életképek már hírt közöl Petőfiék szövetkezéséről, ezt követik március 17-én, illetve 19-én a Budapesti Híradó, majd a Jeleniek ezre vonatkozó közleményei. A demokráta tervezetkedésének jellegére, arra a politikai atmoszférára, amely körülvette őket, visszakövetkeztethetünk a Honderú otrombán gúnyolódó cikkéből is: »Végül egy nagyszerű, iszonyú vért forraló conspiratiót kell még kitrombitálnunk, melyet e napokban sikerült fölfedeznünk, s melyet — nehogy valamikép forradalmi társrészesekül tekintessünk — ezennel kipublikálni sietünk.« Április 12-én megjelent a »kilencke« nyilatkozata (csak az április derekán csatlakozó Kerényi-vel lettek tizekkel), amely már megemlíti egy »általuk közös erővel megindítandó irodalmi vállalat« tervét is. *Pesti füzetek* címen akartak lapot indítani, de engedélyt nem kaptak meg, mert általában híre volt — írja Ferenczi —, mely szerint politikai agitációval is fog a tervezett vállalat, legalább a sorok közt, foglalkozni. (A *Pilvaxban* összejövő radikális fiatalok ekkor már magára vonták a helytartótanács figyelmét, s Bécs erőteljesen szorgalmazta működésük megfigyelését.)

c) Ezekben a hetekben (Dömsöd) bővülnek Petőfi forradalmi ismeretei is. Már korábban megszerezte Saint Juste könyvét »*Ésprit de la révolution et de la constitution de France*«, melybe beleírta: »Petőfi Sándor kincse.« Dömsödon együtt olvasott és tanult (1846 májusában) barátjával Pálffy Alberttel, aki szabadszellemű, művelt író s a franciák rajongója volt. A francia forradalom történetét tanulmányozták, kerülve minden zajt, vigasságot. Petőfi itt »igen elvonultan, munkálkodva élt« — emlékezik vissza ezekre a hetekre Székely Károly a költő dömsödi ismerőse.⁵ Petőfi ismerhette a különböző utópikus-szocialista nézeteket már csak a hazai sajtó ismertetései, cikkei nyomán is. Saint Simon, Fourier, Owen neve gyakran előkerül a 30-as, 40-es évek sajtójában és könyvkiadványaiban. Sokat foglalkoznak Lamennais és Sismonditanaival, s a negyvenes években terjed a chartista tanítások ismerete. Az utópista szocialista tanítások hatása érezhető Petőfi költszetén. Először és erőteljesen éppen Várad Antalhoz írott költői levelében. 1846 elején — az angol chartisták Manchester-i találkozósa alkalmából — több közlemény jelenik meg követeléseikről, mozgalmukról. Sok szó esik az utópista szocialista tanításokról a reformkorban divatos útleírásokban. Petőfi ellenfele, a konzervatív Császár Ferenc Olaszországi útleírásában⁶ bizonyos jóleső elégedettséggel írja, hogy »a Saint Simon, Fourier, Owen, stb. által fölrisszített elvek, noha nem üldöztetnek mágyával híveik, szinte nem akarnak gyökeret verni. Ugyancsak 1844-ben láttak napvilágot Gorove István és Tóth Lőrincz útleírása, amelyek foglalkoznak a nyugati (különösen az angol) munkásság helyzetével.⁷ Egy esztendő múlva, 1846 elején jelennek meg könyvalakban Irinyi József úti jegyzetei⁸, amelyekben nemcsak a nyugati munkáviszonyokról kapunk vadaló leírást, de találunk benne a korra oly jellemző fejtegetést a szocialista és kommunista tanok különbségéről.

A kor magyar politikai eszméiben, politikai gondolkodásában jelentős helye volt az utópista szocialista tanoknak. Ezeknek fogadtatását, érvényesülésük fokát a különböző politikai érdekek határozták meg.

A lényegbevágó rokonság mellett alapvető különbség van a reformkori irodalom utópikus látomásai, ábrándjai és Petőfi jövőbe-rontó képzetének víziói között. Vörösmarty

⁵ Petőfi Dömsödon, Fővárosi Lapok, 1874, 195. sz.

⁶ Utazás Olaszországban. 1844.

⁷ A következő évben, 1845-ben jelenik meg Szemere Bertalan: *Utazás külföldön* c. munkájának II. bővített kiadása, amelyben Lamennais, Owen nézeteiről is olvashatunk.

⁸ Irinyi József: Német-, francia-, angol uti jegyzetek. 1846.

is, Petőfi is ismerték a liberális történetírás képét a francia forradalomról és a francia utópikus szocializmus tanításait. Vörösmarty A Guttenberg-albumba írott költeményében (1840) utópikus látomásban rajzolja meg az igazságos társadalom képét, amelyhez a nagy utópikusoknak «azonnal az egész emberiséget» felszabadítani akaró illuzorikus humanizmusa jelenti az utat. [Romantikus-utópikus elképzelést rögzít Jósika Miklós (1844) *Az Isten útja* c. novellájában, amelynek főhőse egy magyar falansztert alapít; vagy a *Végnapok* című «apokalyptikai novella» (1847), amelyben egy fantasztikus körülmények között létrejött közösségi életformát ábrázol.⁹] Vörösmarty utópikus képének leglényegesebb eszmei mozzanata az igazságos társadalom óhajtása. Ugyanakkor rá kell mutatnunk arra, hogy egyben a nemesi liberalizmus belső ellentmondását is feloldja *A Guttenberg-albumba* utópiája, — de természetesen utópikus illúzióban. Jósika ennél jóval hátrább van: nála az utópikus elképzelés szélsőséges romantikus motívum, amely inkább mint érdekes, exotikus kellék jelenik meg nála, s nem mint társadalmi törekvések kifejezője.

Petőfi verseiben az utópista elképzelések már a plebejus demokratizmussal és nem a nemesi liberalizmussal találkoztak. Innen van az, hogy Petőfi mindenekelőtt az utópikus elképzelések reális végcélját tette magáévá: «Ha majd a bőség kosarából mindenki egyaránt vehet... s nem a cél felé vezető út utópikus illúzióit, amelyek kézenfekvőek lehettek a nemesi liberalizmus számára, de nem a plebejus forradalmárnak... Igaz, Petőfi még nem láthatta tudományos megalapozottsággal a történelem mozgatóerőit, a társadalmi fejlődés törvényeit. Elvértve az utópisták gondolkodásának szükségszerű tévedéséi is visszhangra találnak írásaiban. Nála azonban nem ez a lényeg; a forradalmat ténylegesen végigcsináló költő éppen plebejus radikalizmusának következetes gyakorlatában «érez rá» az utópisták pozitív vonásaira, s éppen itt, a forradalom gyakorlatában tapasztalhatta némely utópista illúzió hasznavehetetlenségét. Milyen nagy gondolat Vörösmartynál a negyvenes évek legelején az összehibékülő emberiség víziója («Majd ha baromból s ördögből a népszaroló dús s a nyomoru pórnép emberiségre javul»), s milyen elképzelhetetlen ez a gondolat 1846-ban a demokratikus forradalmár költőnél, aki a világ sorsát eldöntő végső harc két oldalán a «jókat» és «gonoszakat» látja, s nem hagy kétséget aziránt, hogy ezek egyrészt a szabadságra vágyó népek, másrészt a zsarnokok, földesurak, papok, gazdagok. Petőfinak nagy mestere volt a francia forradalom a forradalmi fegyverforgatásban, s ezeket a fegyvereket hatékonyabbá tették az utópikusok tanításai. De úgy és olyan mértékben, ahogy ezt a plebejus öntudattal átélt magyar viszonyok megkövetelték. Ezért nem tévedt bele Petőfi az utópiák zsákutcáiba, ezért nem jelentett számára az utópia valami elvont, elméleti élményt, ezért ötvöződtek bele az utópista gondolkodók legjobb vonásai Petőfi konkrét és reális forradalmi célkitűzéseibe. Petőfi tudott álmodni, a jövőbe látni, a holnapba, sőt a holnaputánba nézni. De ezek a holnapot idéző látomások nem fantasztikus képek, hanem a forradalmár türelmetlen harci víziói, a hazája és népe szabadságáért küzdő plebejus költő reális álmai és jóslatai.

REJTŐ ISTVÁN

THURY ZOLTÁN A NOVELLAÍRÓ

Schöpfung Aladár, az elmúlt korszak egyik legjelentősebb polgári irodalomtörténésze, «A magyar irodalom története a XX. században» című művében a múlt század kilencvenes éveinek irodalmát jellemezve a következőket írja: «A kilencvenes évek életideálja volt az úri ember: az irodalomban is úri embereket akartak látni, akik az ő erkölcsi és szellemi mértékeivel mérik az életet s az általa nagyraemelt s nagyra tartott életformák között élnek. Az alacsonyabb társadalmi rétegekből való témákkal és alakokkal nem szívesen foglalkozott, a városi szegény embert komikus alaknak szerette látni, a parasztot idealizált valakinek, aki napsütötte búzatáblák között járkál, boldogan él a természet ölében, élete szerelemben, duhajkodásban s apró ravaszkodásokban telik el. Olyan írója nem volt a századvégnek, aki kiment volna a külvárosi

⁹ Ld. Révész Imre: Az utópikus szocialista gondolat magyarországi hatásához. Századok, 1951/1-2. sz.